

УДК 341.48

Л.В. БОРИСОВА, канд. юрид. наук, доц.,
Харківський національний університет внутрішніх справ

ЩОДО ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ І ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НАРКОЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ

Ключові слова: злочини в сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, взаємодія слідчого і оперативного органів, сумісне планування, план реалізації сумісних заходів

Торгівля наркотиками є поширеним у всьому світі тіньовим бізнесом, який набув транснаціонального характеру, перетворився на планетарну систему, котра контролює злочинну діяльність наркоділків у різних країнах, координуючи транспортування та реалізацію наркотиків, відмивання та інвестування в легальну економіку кримінальних капіталів. Сьогодні має місце поєднання наркоструктур з організованою злочинністю, налагодження контактів з корумпованими чиновниками та терористичними угрупованнями.

Протягом останніх років масштаби поширення сфери незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів¹ в Україні мають стійку тен-

денцію до збільшення, що є безпосереднім чинником загрози національній безпеці держави. Однією з головних причин активізації наркобізнесу стала наростаюча хвиля наркотиків з-за кордону, головним чином із Середньої Азії, Закавказзя, Казахстану. Значно виріс інтерес до України не тільки як до транзитної перевалочної бази, але й як великому ринку збуту.

За даними МВС України незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів набуває значних масштабів: середньорічний приріст числа поставлених на облік складає 18–20 тис. чоловік.

Злочинний наркобізнес характеризується такими істотними рисами:

- транснаціональність (наркомафія функціонує в різних регіонах і державах);
- високий рівень латентності;
- переплетіння з окремими видами загальнокарних і економічних злочинів;
- тісний зв'язок із професійною злочинністю;
- легалізація отриманих незаконних доходів;
- високий рівень конспіративності.

Наркобізнесу властиві такі ознаки:

- ієрархічна, багатоступінчаста структура кримінальних формувань зі строгим підпорядкуванням внутрішній дисципліні й вказівкам керівника;
- більша організаційна стабільність наркооб'єднань;
- ретельна підготовка, планування, розподіл ролей між членами злочинного співтовариства;
- чітка система дій, пов'язаних з незаконними операціями з наркотиками;
- стійка орієнтація на створення корупційних зв'язків у правоохоронних органах;

¹Наркотичні засоби. Рослини, сировина і речовини, природні або синтетичні, класифіковані як такі в міжнародних конвенціях, а також інші рослини, сировина і речовини, що становлять небезпеку для здоров'я населення в разі зловживання ними і віднесені до зазначеної категорії Комітетом з контролю за наркотиками при Міністерстві охорони здоров'я України.

Психотропні речовини. Будь-які природні або синтетичні речовини та матеріали, класифіковані як такі в міжнародних конвенціях, а також інші речовини і матеріали, що становлять небезпеку для здоров'я насе-

лення в разі зловживання ними і віднесені до зазначеної категорії Комітетом.

Прекуртори. Речовини та їх солі, класифіковані в міжнародних конвенціях як хімічні матеріали, що використовуються для виготовлення наркотичних засобів і психотропних речовин, а також хімічні речовини та їх солі, що застосовуються з цією самою метою і віднесені до зазначеної категорії злочинів.

– гостра конкуренція й суперництво між окремими формуваннями наркоманії.

В останній час відмічається значне зростання числа злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також жахлива кількість споживачів наркотичних засобів, що перетворює наркозлочини в загальнонаціональну загрозу здоров'ю нації, економіці держави, правопорядку. А це вимагає консолідації науковців і практиків у протидії наркобізнесу як на національному, так і на міжнародному рівні².

Дослідженню проблем, пов'язаних з наркоманією, присвячено праці багатьох вчених М. Бажанова, В. Глушкова, С. Гончаренка, О. Джужі, А. Іщенко, М. Коржанського, Д. Никофорчука, М. Салтевського, О. Стрільціва, В. Тація, В. Шаповалова, М. Шаргородського, О. Ярмиша та інших.

Разом із тим, є потреба в подальшому поглибленому дослідженні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що визначило ціль статті, наукова новизна якої полягає у визначенні основних напрямів підвищення ефективності взаємодії слідчих і оперативних підрозділів при розслідуванні наркозлочинів в умовах подолання протидії розслідуванню.

Для протидії зловживанню наркотичними засобами та їх незаконному обігу прийнято низку нормативних актів, а саме: Закони України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» від 15.02.1995 р. № 60, «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям

Закону України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» 15.02.1995 р. № 64, «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів та зловживання ними» від 15.02.1995 р. № 62.

Статтями 305-320 КК України встановлено кримінальну відповідальність за діяння, що вчиняються всупереч вимогам законодавства, і, зокрема, за незаконні виробництво, придбання, зберігання, перевезення, збут наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, а також посів і вирощування снотворного маку чи конопель.

Способи вчинення злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів в сучасних умовах набувають більш витончений, завуальований, а в деяких випадках нарочито відкритий, дерзкий характер. Більшість злочинів даної категорії розслідуються в умовах противенства з боку суб'єктів, які зацікавлені в протидії виконанню завдань досудового слідства, встановленню всіх обставин їхньої кримінальної діяльності, ускладнюючи збирання, отримання і належної фіксації доказів, закріплення слідів злочину.

Проблемно-конфліктний характер слідчих ситуацій, виникаючих при розслідуванні кримінальних справ про наркозлочини, вимагає професійного підходу, специфічних криміналістичних знань, кропіткої роботи від оперативного працівника, дізнавача, слідчого, їх високої кваліфікації, аби не втратити первинну доказову інформацію. Особлива роль у безпосередньому виявленні ознак злочину у справах відведена органам дізнання. На органи дізнання законом покладені функції виявлення ознак злочину та осіб, які його вчинили (ст.103 КПК України). М.В. Салтевський висловив думку, що кримінальні справи про злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів найчастіше порушують за фактами безпосереднього виявлення ознак злочину оперативно-розшуковими заходами органів дізнання та за матеріалами різних ві-

² Див.: Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 р., Конвенція про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р. з поправками, внесеними до неї згідно з Протоколом 1972 р. про поправки до Єдиної конвенції про наркотичні засоби 1961 р., Конвенція про психотропні речовини 1971 р, Міжнародна конференція по боротьбі зі зловживаннями наркотичними засобами та їх незаконним обігом 1987 р.

домчих перевірок [1, с.465]. Практика показує, що в 98 % випадків ознаки злочину виявляють органи дізнання і тільки в 2 % – слідчі після оцінки заяв і повідомлень самостійно³.

Як за практикою, то найбільш важливою формою взаємодії слідчого і органів дізнання є сумісне планування. Слідчий при розслідуванні кримінальних справ у відповідності з колом невизначених обставин висуває необхідні версії, визначає шляхи і засоби їх перевірки, після чого складає план. Оперативні органи також планують підготовку і здійснення заходів, котрі доцільні для розкриття злочину. У випадку встановлення взаємодії характер їх планування змінюється: замість розрізненого проводиться сумісне планування.

Для забезпечення координації при плануванні взаємодії, обов'язковим є обмін інформацією між слідчим і оперативним працівником, висунення версій, визначення найбільш дієвих способів їх перевірки процесуальним та оперативно-розшуковим шляхами, що дає змогу визначити причини зв'язки, характер і обсяг доказової інформації, які можуть слугувати основою для формування уявної моделі події. Найбільше значення з точки зору пізнавальної ролі моделей, котрі конструюються в процесі аналізу інформації, має те, що їх виникнення і розпад відбуваються як в міру виявлення, так і оцінки доказової інформації, тому вони є не лише динамічними, але й такими, що знову виникають і розпадаються залежно від обґрунтованості компонентів моделі.

Заходи по подоланню протидії розслідуванню злочинів у сфері незаконного обертання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів повинні обов'язково включатися в план розслідування по кримінальній справі, який підлягає постійному коректуванню і доповненню відносно змін слідчих ситуацій.

Разом із матеріалами, отриманими в про-

цесі проведення оперативно-розшукових заходів, оперативний працівник надає слідчому довідку про одержану інформацію. У результаті сумісного обговорення та обміну інформацією між оперативними працівниками – бажано за участю слідчого, або з наступним обговоренням – складається план реалізації оперативних матеріалів, котрий за часом співпадає з проведенням початкових слідчих дій. У плані доцільно вказувати конкретні заходи, що повинні бути виконані:

- термін і місце проведення спільних слідчих дій, їх послідовність;
- порядок дій при доставлянні затриманих, їхньому обшуку, освідчування та допиті⁴;
- у випадку спроби злочинця знищити виявлені у нього наркотики та інших дій по подоланню протидії, що вчиняється зацікавленими суб'єктами.

У ході проведення оперативно-розшукових заходів може бути отримана інформація, котра зорієнтує слідчого стосовно необхідності проведення тих чи інших слідчих дій в цілях припинення і попередження протидії. У свою чергу дані, отримані в процесі проведення слідчих дій, обумовлюють необхідність проведення оперативно-розшукових заходів.

Практика свідчить, що найвдалішим методом для документування каналів надходження до споживачів наркотичних засобів та психотропних речовин є контрольоване постачання в комплексі з оперативною закупівлею, а використання оперативно-технічних засобів уможливорює легалізацію матеріалів оперативно-розшукової діяльності та її використання в кримінальному процесі як доказів.

Для викриття організованої протидії розслідуванню наркозлочинів важливі такі оперативно-розшукові операції як оперативна закупівля і контрольоване постачання. Практика підтверджує, що це найефективніший

³ Див.: Одерий А. В. Расследование преступлений о незаконном обращении наркотических средств : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук / А. В. Одерий. – Харьков, 1998. – С. 8.

⁴ Допит планується і відрізняється деталізацією обставин злочину, пов'язаних з видом наркотичного засобу, способом його виготовлення, придбання, збуту, перевезення і пересилання, безпосереднього введення наркотику в організм.

метод реалізації оперативних матеріалів, результати якого можуть слугувати доказом злочинної діяльності осіб, причетних до незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Право проведення оперативної закупівлі працівникам правоохоронних органів надано ст.5 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» від 15.02.1995 р. № 62/95-ВР, рішенням засідання Колегії Міністерства внутрішніх справ України «Про заходи щодо протидії незаконному обігу наркотиків, виявлення та знешкодження каналів незаконного переміщення територію держави наркозасобів, психотропних речовин і прекурсорів» від 03.07.2003 р. спільною Інструкцією Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки України та Державної податкової адміністрації України «Про порядок проведення оперативної закупівлі та контрольованого постачання предметів, товарів і речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності» від 30.11.2001 р. № 1065дск, визначає дії працівників служб з установлення та документування кримінальних проявів із застосування наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Доцільним є розслідування справ про незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів у формі постійно діючих слідчо-оперативних груп⁵ як:

- обмін і використання досвіду, напрацьованого по кримінальним справам в рамках постійно діючих міжвідомчих слідчо-опера-

тивних груп, що підвищить можливість обміну інформацією стосовно осіб, які проходять за справою, їхньої діяльності та зв'язків;

- надання безпосередньої практичної допомоги при здійсненні оперативно-розшукових заходів і слідчих дій;

- розширення повноважень оперативних працівників і слідчих у зв'язку із зростанням протидії розслідуванню;

- забезпечення безпеки свідків та інших учасників процесу;

- забезпечення таємниці слідства;

- виявлення та подолання за допомогою оперативно-розшукових заходів можливостей впливу на свідків та інших учасників процесу, що вчиняється з ціллю створення завад розслідуванню.

Сьогодні закон покладає на слідчого персональну відповідальність за хід і результати розслідування: саме слідчий завершує зусилля багатьох служб по розкриттю та розслідуванню злочинів даної категорії.

У Кримінально-процесуальному кодексі України зазначено, що при провадженні дізнання, досудового слідства і судового розгляду кримінальної справи орган дізнання, слідчий, прокурор зобов'язані виявляти причини і умови, що сприяли вчиненню злочину. Зважаючи на важливість значення попереджувальної діяльності доцільним є:

- виявлення і нейтралізація причин та умов, що сприяють незаконному обігу наркотичних засобів;

- виявлення та постановку на облік осіб, які вчиняють протиправні дії, пов'язані з наркобізнесом;

- припинення злочинів, пов'язаних з наркобізнесом, на стадіях задуму чи підготовки.

Особливе значення в останній час набуває міжнародне співробітництво українських і закордонних правоохоронних органів, що дає змогу:

- забезпечити оперативне прикриття об'єктів міжнародного поштового зв'язку, а також міжнародних кур'єрських служб експрес-доставки;

- виявляти схему організації контрабанд-

⁵ Спеціалізовані (постійно діючі) слідчо-оперативні групи створюються для розслідування і розкриття певної категорії злочинів. Спеціалізація в розслідуванні злочинів займає провідне місце, що дозволяє більш ефективно організувати процес розслідування. На думку М.І. Порубова, спеціалізація в діяльності слідчого – це удосконалення його професійної майстерності по розслідуванню певної категорії кримінальних справ. [2, с.132].

них поставок крупних партій наркотичних засобів;

– включати заходи законодавчого та організаційного характеру відповідно до основних положень внутрішніх законодавчих систем.

Боротьбу з глобальними загрозами наркобізнесу можна виграти завдяки об'єднанню національних та міжнародних зусиль, спрямованих на його викорінення, для чого необхідною є налагоджена національна та міжнародна система політичних, економічних, культурно-виховних, правових, оперативно-розшукових та інших заходів, яка базується

на таких методологічних заходах як діалектика єдності змістово-функціонального (діяльнісного) і формально-логічного (системного) аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник / М. В. Салтевський. – К. : Кондор, 2005. – 588 с.

2. Порубов М. И. Научная организация труда следователя / М. И. Порубов. – Минск, 1970. – 253 с.

Борисова Л. В. Щодо взаємодії слідчих і оперативних підрозділів при розслідуванні наркозлочинів в умовах подолання протидії розслідуванню / Л. В. Борисова // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 121–125 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11blvppr.pdf>

Розглянуті істотні риси, якими характеризуються злочини в сфері незаконного обертання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. Із врахуванням проблемно-конфліктного характеру слідчих ситуацій, виникаючих при розслідуванні даного виду злочинів, проаналізовані форми взаємодії слідчого і оперативних органів. Зроблені висновки щодо доцільності розслідування справ про незаконне обертання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів у формі постійно діючих слідчо-оперативних підрозділів, а також міжнародного співробітництва українських і закордонних правоохоронних органів.

Борисова Л.В. О взаимодействии следственных и оперативных подразделений при расследовании наркопреступлений в условиях преодоления противодействия расследованию

Рассмотрены основные особенности, которыми характеризуются преступления в сфере незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов и прекурсоров. С учетом проблемно-конфликтного характера следственных ситуаций, возникающих при расследовании данного вида преступлений, проанализированы формы взаимодействия следственных и оперативных органов. Сделаны выводы о целесообразности расследования дел о незаконном обороте наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов и прекурсоров в форме постоянно действующих следственно-оперативных подразделений, а также международного сотрудничества украинских и зарубежных правоохранительных органов.

Borisova L.V. Regarding the Cooperation of Investigative and Operational Departments at Investigation of the Drug-Related Crimes

Principal issues of the unillegal traffic of drugs and their analogues are reviewed. Possible problematic situations that may arise while investigating these types of crimes are analyzed and the methods of cooperation between investigative and operational departments are suggested. Conclusions regarding the reasons for carrying out the investigations of drug-related crimes in a way of special forces, and also within the international cooperation between Ukrainian and foreign institutions.